
ФІЛОСОФІЯ

Бех В., Бех Ю.

ЕКСКЛЮЗИВНА РОЛЬ НАУКИ І ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ОНТОЛОГІЧНОЇ ОСНОВИ СУЧАСНОГО СВІТУ

Сучасний соціальний світ надто рухливий. Швидкість соціальних змін бурхливо нарощується завдяки масовому визріванню інтелекту людини, що вступила, здається, у добу зрілості і розквіту. Для багатьох людей, навіть спеціалістів з техніки і вчених, процес соціокультурної інтеграції та його сучасні темпи здаються надто загрозливим, і тому вони говорять про кризу, навіть антропогенну катастрофу.

За таких обставин актуальність дослідження проблеми соціокультурної інтеграції світової спільноти, або саморозгортання соціального світу, за нашою оцінкою, полягає в цілій низці чинників. З теоретичного боку до цього нас підштовхує диференціація філософського знання про соціальний світ, оскільки вона намагається дослідити всі аспекти людської життєдіяльності. Саме така обставина спонукає теоретиків утворювати «конкретні філософії»: соціальну філософію, філософію політики, філософію техніки, філософію освіти, філософію медицини, філософію економіки, філософію коштів, філософію туризму тощо. У той же час усвідомлення цілісності світу, системи «природа й суспільство» дає змогу чіткіше зрозуміти загрозу й небезпеку «розбалансованого» світу, розірваного на «цивілізацію» та «культуру», неприпустимість абсолютизування одних зі складових «знання», наприклад політичного, та ігнорування інших. Саме із цього приводу влучно зауважив Б. Расел: «... яким є світ у найзагальніших рисах?» – питання, котрим ніяка наука, крім філософії, не займалася, не займається і не буде займатися» [15].

У дослідженні проблеми соціокультурної інтеграції існує й гостра практична потреба, яка знайшла відображення навіть у роботі ООН: у вересні 2005 року була запроваджена спеціальна Комісія з розбудови цілісності світу, яка має допомагати країнам при переході від війни до

миру. Це свідчить про те, що існує потреба в координації саморозгортання інтегрованого соціального світу. Генеральний секретар ООН Кофі Аннан назвав створення нового органу «великим кроком уперед», оскільки всі операції, що раніше виконувались різними структурами, будуть «під одним дахом».

До цього можна додати низку інших аргументів на користь цілісного відтворення процесу соціокультурної інтеграції соціального світу, оскільки еволюція, або сучасною мовою «інтеграція» або «само розгортання» соціального світу, є найскладнішою й глибинною проблемою, над якою споконвічно «б'ється» світова й вітчизняна філософська думка.

Гострота вивчення проблеми соціокультурної інтеграції соціального світу значно зросла під тиском кризи соціального життя людей, що охопила нашу планету наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., оскільки масштаб, темпи і глибина сучасної кризи соціального життя, сила соціальної стихії значно загострили потребу в масштабніших пропозиціях з боку філософської і теоретичної громад щодо фундаментальної раціоналізації соціального життя. Вона визріла не тільки на пострадянському просторі, де марксизм-ленінізм не зміг довести своєї переваги над іншими теоретичними й практичними програмами, ідеалами, завданнями, а й у всьому світі суспільствознавці почали пошуки нових підходів для створення концепції оцінки протистояння й взаємодій соціальних, політичних, економічних, інтелектуальних сил у глобальному масштабі.

Джерело і першопричину соціокультурної інтеграції соціального світу ми вбачаємо у саморозгортанні атрибутивних властивостей людини, а саме у спонтанному зростанні потужності її інтелекту. За останні 40-50 тисяч років мозок людини постійно нарощує свою потужність у напрямі пошуку, освоєнню або аналізу, накопиченню і зберіганню семантичної інформації (інформація у вигляді знань – інтелектуального «продукту»). За останнє тисячоліття до цього додалось створення людиною власних смислів і окремих смислових полів або так званих видових егрегорів, що визнається як складне енергоінформаційне утворення, яке виникає й підтримується думками, образами, діями групи людей-однодумців. Сьогодні вони, видові егрегори, уже охоплюють декілька поколінь населення планети і тому значно примножують ефект своєї присутності.

З появою смислових полів, що утворили навколо нашої планети ноосферу, що самозберігається і самовідтворюється, виникла нова системна якість соціального світу – здатність його елементів або соціальних підсистем до інтеграції у єдину надсистему, участь у

створенні якої приймає усе населення планети.

Тому інтеграційні процеси нині охопили усі сфери нашого буття і визвали ефект глобалізації, спочатку у рамках окремих країн, потім континентів, наприклад Об'єднаної Європи, країн африканської єдності, ісламського світу, що проявляється агресивно у формі так званого ісламського фундаменталізму. На порядку денному стоїть проблема інтеграції уже більш-менш розвинених соціальних систем у планетарному масштабі, кінцевим продуктом якого має стати створення планетарного соціального організму.

На основі вищевикладеного ми робимо висновок (на основі дослідження Ю. Бех) про те, що соціокультурна інтеграція соціального світу – це «самовідтворювальний, космологічний за походженням, енергетикою й спрямованістю, багатоступінний процес, що за змістом утримує зародження соціального світу, тобто в глибині розумної живої речовини – людини, а конкретніше, – планетарної людської спільноти, знаходить продовження шляхом виходу в самостійне й незалежне від особистості людини та її стихійних й організованих форм буття й, нарешті, завершується переходом в іншу площину, в якій існує у формі надколективних утворень і безособистісних форм соціальної суб'єктивності, що розчиняються в безмежному космосі» [4, 35]. Більш детально про це можна дізнатися з монографії цього автора «Саморозгортання соціального світу» [4].

Соціокультурна інтеграція виникла не раптом і не випадково. Існує декілька критеріїв, за якими її можна класифікувати. Однак найбільш ефективним засобом оцінки соціокультурної інтеграції соціальних систем є зміна цивілізацій. Ми притримуємось думки про те, що на практиці існує три типи цивілізацій, тому можна говорити про чотири етапи соціокультурної інтеграції світової спільноти, а саме: аграрної, індустріальної й інформаційної фази із пролонгацією суспільного розвитку до стадії антропогенної цивілізації.

На кожному з них формувалась й існував свій тип інтеграції соціальних суб'єктів, що оформлявся у певний тип єдності. Однак, при цьому завжди і однозначно за експонентою нарощувався її інформаційний потенціал, тобто, формувалась якісно нова онтологічна єдність соціального світу – семантична. Особистість людини – була саме тим джерелом і перетворювачем інформаційних потоків, що циркулюють у суспільстві, від якої залежить взагалі темпоритм становлення соціального світу і оновлення його онтології.

На етапі домінування *аграрної цивілізації* з її основним принципом збереження біологічних і соціальних умов життя людини, соціокультурна інтеграція відбувалась за рахунок *природної єдності*

людей, що турбувались головним чином про самовідтворення родового життя й жили за рахунок природних ресурсів, головним чином рослинного і тваринного походження. Елементом опосередкування тут були потреби біологічної людини.

Грубе порушення цілісності природної єдності, відгукнулася у свідомості людей екологічною небезпекою для існування роду людського. На цій мутованій основі виникла ідея екологічної єдності світової спільноти. Заперечувати сенс її існування у цьому випадку немає потреби, оскільки імператив екологічної єдності ґрунтується на необхідності виживання біологічної форми живої речовини взагалі і її розумної форми конкретно.

Інтеграційні процеси, що формували біологічну єдність світової спільноти у добу аграрної цивілізації утворюється за рахунок пошуку, відбору та обробки продуктів харчування та окультурення природних зон де вони знаходяться. Інформаційний елемент як фактор соціокультурної інтеграції існував у межах інтелекту особистості людини, а у суспільстві матеріалізувався знаннями, що зберігалися у бібліотеках і книгосховищах, а передавалася від покоління до покоління за допомогою міфів, легенд та архетипів.

Інформаційний ракурс світової спільноти формувалася за рахунок суб'єктивізації існуючих знань і напрацюванням нових знань людиною і формуванням соціального інтелекту. Дію механізму суб'єктивізації знань можна пояснити наступним чином. Людина, будучи відкритою інформаційною системою, продуктивна діяльність (саморегуляція) та розвиток (самовдосконалення) якої обумовлюється надходженням інформації ззовні (принцип зовнішнього доповнення), отримує фенотипну інформацію за допомогою різних каналів інформаційного зв'язку із навколишнім світом. Отримана інформація обробляється та селекціонується за допомогою індивідуальних семантичних фільтрів, які виникають як функціональний орган у структурі особистості для виконання функції відбору важливої інформації та відсіювання так званого інформаційного шуму. Відсутність семантичних фільтрів призводить до інформаційного перевантаження, тиску та загибелі системи, що не може переробити та використовувати інформацію, яка надходить ззовні.

Селекціонована інформація коректується відповідно з ціннісними орієнтаціями суб'єкта, які узгоджують її з тими смислами, що мають значення особисто для нього, а також мають статус соціально значущого смислу (наприклад, культурні норми, моральні тощо). Відібрана та оброблена таким чином інформація залишається у виді знань як форми концентрації смислів, якими оперує особистість у

процесі свого формування та самоздійснення.

Перебіг фенотипної та генотипної інформації у структурі людини за фізичним та духовним рівнями, що здійснюється в процесі мисленнєвої діяльності, дає мультиплікативний ефект, що має енергоінформаційний характер та існує, на наш погляд, у виді індивідуальних силових полів [3]. Їх існування є родовою відзнакою природи людини, її атрибутом, який можна визначити як сутнісні сили. Первісний спосіб їх існування – задатки, які людина успадковує через генотип. Вплив фенотипної інформації на якісні характеристики задатків суб'єкта виявляється об'єктивно у поступовому їх «окультуренні» (Л. Н. Коган), тобто у розширенні обсягів циркулюючої на рівні людини інформації, із смислами якої вона узгоджує свою поведінку.

Це відбувається в процесі соціалізації індивіда, під час якого соціально значущі смисли, які містить фенотипна інформація, переходять у смисли особистісного значення, відокремлюючи таким чином соціально сприйнятливі способи здійснення потенційних можливостей і здібностей людини. Необхідною умовою формування, розвитку та реалізації сутнісних сил є практична діяльність, під час якої відбувається залучення до здійснення інформаційного обміну нових потоків інформації, яка може містити так звану інфлайтну (позитивну) чи інфдакту (негативну) енергію (за А. С. Лобановою та В. Д. Прилипенко). Домінування однієї з них зумовлює загальний характер діяльності людини – конструктивний, якщо в інформаційних потоках переважає інфлайтна енергія, або деструктивний у випадку домінування енергії інфдакту [11, 59-66] .

На етапі домінування *індустріальної цивілізації* соціокультурна інтеграція відбувалась за рахунок формування системи машин і головним чином технічного знання, що призвело до формування економічної єдності соціального світу. Елементом опосередкування тут є гроші, як винахід людини-підприємця. Відповідно до цього формується й економічна єдність світової спільноти.

Інформаційні здібності людини забезпечують динамічність особистості, зберігаючи її відкритість до нової інформації, забезпечуючи її саморегуляцію та самовдосконалення у відповідності з новими смислами, що активізувала доба масового машинного виробництва. У результаті створюється основа для здійснення процесів гомеорезу, які підвищують не тільки ефективність функціонування, але і забезпечують життєздатність особистості як системи інформаційного характеру.

Підключення людини до соціокультурних потоків відбувається

двома способами. Перший із них означає розуміння, оволодіння смислами через спонтанне породження суб'єктом нового фільтру, що відповідає наявній ситуації, яка обумовлюється не тільки новими текстами, але й іншими умовами життя. У цьому випадку розуміння – перевідкриття конкретною людиною тих смислів, що були розпаковані до неї і закодовані у загальноприйнятій формі через символи та знаки мовлення. У результаті цього процесу людина підключається до семантичного поля людства, яке є розпакованою протягом історичного розвитку частиною смислового континууму.

Іншим способом залучення людини до соціокультурної інтеграції є підключення її до загального інформаційного поля спільноти – егрегору. Засобами такого способу оволодіння смислами є навчання, спілкування, виховання. Здійснення їх стає можливим, як зауважувалося, завдяки виникненню фільтру, який звужує словарний смисл слова в ситуації, що обумовлюється певним текстом, а саме – його семантикою, або, якщо використовувати термінологію мовознавства, контекстом, тобто певною послідовністю та сполученням смислів. Так, наприклад, під час бесіди ми залучаємося до мовленнєвої гри, у якій використовуємо певні фрази для визначення важливих для нас аспектів значення слів, тобто смислів.

Треба зауважити, що процес розширення смислів є можливим лише за умов підготовленості суб'єкта до сприймання такого сполучення слова та смислу, тобто потенційна готовність до породження відповідного фільтру розуміння. Ми маємо на увазі те, що «фільтри, які відповідають визначеній новій ситуації, надають високого значення словарно не проявленим (у цьому слові) ділянкам» семантичного континууму [12]. Але і тут межа розуміння визначається тією особливістю людини, що вона здатна сприймати лише ті смисли, які очікує, але сама не може знайти.

Розпаковування смислів відбувається і через процес творчості, коли спонтанно виникаючі фільтри дозволяють оволодіти смислами, які залишалися ще нерозпакованими на семантичному континуумі. Це процес створення ідей, гіпотез, теоретичних концепцій тощо. Його механізм досить детально пояснив В. В. Налімов у своїй монографії «Спонтанность сознания».

Виникнення ідей, з точки зору науковця, починається на рівні психічному, де відбувається первісна розпаковка смислів та їх попередня селекція. Зв'язок образів, що виникають тут, із досліджуваною проблемою ще не виявляється (з позицій логічного мислення). Далі на рівні дії вірогідної логіки відбувається обробка нових смислів, які отримують у результаті більшого значення ніж

старі. Логічне мислення впорядковує відкриті смисли, даючи їм визначення. Це означає ще більшу селективність ніж на попередньому рівні. У результаті ми отримуємо так звані атомарні (або відносно однозначні) смисли.

Подібний відбір значень на семантичному полі обумовлюється такою властивістю людини, як намагання окультурити й ологічнити навколишній світ, прагненням чіткого, впорядкованого його бачення, коли кожне явище чи дія має своє визначення. Це ж саме породжує неоднозначність у розумінні, наприклад, соціальних, політичних, економічних, культурних явищ або у тлумаченні художніх творів, коли різні точки зору часто-густо заперечують можливість існування іншої смислової парадигми у досліджуваному тексті.

Таким чином, у результаті пізнавальної діяльності людини, у процесі якої вона оволодіває смислами, семантична парадигма людства постійно розширюється, одночасно розсуваючи межі невідомого, збільшуючи тим самим обсяги нерозпакованих смислів. Тож і процес розуміння, як і пізнання, є безкінечним, багатограним і динамічним за суттю, що обумовлює й активне прагнення людини осягнути всесвітню безмежність та свою роль і місце у ній.

Отже, перебіг генотипної та фенотипної інформації, що забезпечують, з одного боку, поєднання біологічної людини із фізичним та семантичним світом, а з другого – підключення особистості до світу соціального, забезпечується через посередництво психічного рівня, де виникають семантичні фільтри, що регулюють перехід інформації з рівня безсвідомого на рівень свідомості, таким чином селекціонує найбільш важливу для функціонування особистості інформацію.

Циркуляція фенотипної та генотипної інформації створює енергоінформаційне поле особистості як форми існування її сутнісних сил. Умовою здійснення інформаційного обміну на рівні особистості при цьому стає розвиток здібностей суб'єкта, які обумовлюють можливість сприйняття, селекції, обробки, зберігання та продукування соціокультурної інформації, для реалізації чого формуються в процесі інформаційного обміну відповідні функціональні органи.

У результаті циркуляції інформаційних потоків у структурі особистості відбувається поступове збільшення обсягів саме соціокультурної інформації, залучених до інформаційного обміну, та прискорення темпів його здійснення, що викликає зростання напруженості енергоінформаційного поля особистості, яке відчувається нею як протиріччя між бажаним та наявним, тобто отримує вигляд потреби.

Необхідність зняття цього протиріччя обумовлює активність людини, яка визначається мірою розвитку її сутнісних сил, що пов'язане із здійсненням інформаційного обміну, а в результаті поступового зростання інформаційних потоків між людиною та соціумом призводить до виникнення потреби в інформації як засобу подальшого розвитку її власних сутнісних сил. При чому інформації у таких її обсягах, отримання яких виявляється неможливим за існуючої форми відтворення соціального життя. Активізація цієї потреби обумовлює загальну спрямованість діяльності людини на процеси отримання, обробки, зберігання та використання інформації, створення нових засобів і встановлення інших принципів інформаційного обміну, які б відповідали потребам особистості щодо обсягів необхідної інформації, швидкості та продуктивності її циркуляції.

Отже, соціокультурна взаємодія людей і колективних суб'єктів ринкових відносин між собою нарощує потужність і стає потребою окремої людини і територіальної і галузевої громад. Інтелектуальна людина підходить сама і підводить масу пересічних громадян країни, у якій вона мешкає, до необхідності входження у добу інформаційної цивілізації. Соціокультурна інтеграція поглиблюється, оскільки стосується кожної людини. За таких умов економічна єдність поступається інформаційній єдності.

На етапі становлення **інформаційної цивілізації** соціокультурна інтеграція веде до становлення інформаційної єдності світової спільноти. Інформаційний вибух, що стався у середині ХХ століття, значно збільшив обсяги фенотипної інформації, необхідної для ефективного функціонування людини за нових умов, тому і можливості у розвитку її сутнісних сил зростають, до дії залучаються ті частини людського мозку, які раніше не брали активної участі у процесах мислення. Це означає, що зростають потенційні можливості людини, а розвиток сутнісних сил починає перетворюватися на нагальну потребу особистості, реалізація якої викликає перетворення у системі суспільних відносин.

Соціокультурний характер цієї потреби обумовлює відповідний характер засобів її задоволення, що визначають інтерес людини до розбудови духовних засад буття, які набувають пріоритетного значення у суспільному розвитку та визначають загальний характер способу організації соціального життя як інформаційний.

Це означає, що соціальний метаболізм, який забезпечує функціонування соціуму, базується на обміні інформацією, механізм розпаковки та оволодіння смислами якої стає відображенням інформаційних процесів, що здійснюються у структурі людини. Це

явище – приклад дії так званого принципу структурної ізоморфності особистості та суспільства (або принцип «антропності соціуму»), згідно з яким суспільство та його структура формуються відповідно до внутрішньої структури та функцій, що виконує особистість. При цьому говорити про ізоморфізм можна, як вважає О. О. Донченко, «лише в аспекті існування єдиного тла у певному соціумі – психічного як такого, на якому розвивається як окрема особистість, так і структурна психосоціальна цілісність» [5, 35].

Отже, перетворення індустріального суспільства на інформаційне означає перевагу духовного над матеріальним, тому треба дослідити морфологію духовного, що існує у суспільстві в об'єктивованій формі.

Засади інформаційного обміну, що відбувається у суспільстві, базуються на колективному безсвідомому, існування якого пов'язане з формуванням родового досвіду людини. Його зміст не формується протягом життя людини у вигляді пережитих образів, а є природженими інстинктами та первісними формами осягнення, які не мають власного наповнення через те, що не були пережиті індивідом особисто. Ці форми становлять суб'єктивну готовність, яка полягає в особливостях психічної структури людини, що у вигляді віртуальних образів активізуються та усвідомлюються лише тоді, коли натрапляють на емпіричні факти, які викликають її до життя.

Найголовніша функція колективного безсвідомого, яку воно виконує, є трансцендентна функція, смисл та мета якої – «здійснення (первісно закладеної в ембріоні) особистості у всіх її аспектах. Це – відтворення та розгортання... потенційної цілісності. Символи, які застосовує при цьому безсвідоме, є тими образами, котрі з давніх-давен використовувало людство для висловлювання цілісності, повноти та досконалості» [21].

Колективне безсвідоме є апріорний образ світу, який сформувався у сиву давнину. У цьому образі визначилися певні риси, домінанти, які отримали назву архетипів (за К. Юнгом), або ідей. Їх існування – відображення постійно повторюваного досвіду людства (наприклад, таке явище, як схід сонця зумовило створення міфу про сонячного героя). Тому маємо змогу говорити про колективне безсвідоме як родові семантичні фільтри людини, існування яких обумовлює суто людські дії індивіда, відокремлюючи його як від тварини, так і від ступеню інтелекту.

Таким чином, архетип є лише формою, яка не містить у собі якогось конкретного змісту. Наповнення архетипу відбувається лише у психіці окремо взятої людини і відображає співвіднесеність архетипу та психіки. Прикладом може бути індивідуальна форма вияву такого

архетипу, як коло: у малюнках різних людей, у тому числі і художників, воно може інтерпретуватися і як спіраль, і як колокол та інші форми [21].

У тому випадку, якщо індивідуальний зміст стає домінує, а архетип стає відчуженим, спостерігається, згідно з дослідженнями В. В. Налімова та Ж. А. Дрогаліної, неможливість людини сприймати смисли, які виходять за межі її власних переконань, відсутність творчих ідей та інші прояви неконцептуального мислення [13].

Перетворення актуальної інформації на архетипи пов'язується з ефектом, який виявляється в результаті поєднання людей для виконання спільних дій. Тобто ця подія може бути поштовхом для виявлення так званого ефекту зборки, який полягає в тому, що цілісність, яка утворилася в результаті поєднання окремих індивідів, стала виявляти такі властивості, які відсутні в окремих представників цієї спільноти. У такому випадку подібною властивістю є виникнення зв'язку людини з витоками людського співжиття на Землі. Посередником у здійсненні цього зв'язку виступають архетипи, ширше – соціальна психіка. Вона становить «субстанцію життя соціуму, що спадкується кожним наступним поколінням у вигляді продукту спадкування історії та культури суспільства, яка включає географічні, кліматичні та ландшафтні умови життя людей, які жили та живуть на цій території» [5, 31-32].

Отже, культура як певний спосіб реалізації процесу розпаковки смислів встановлює свої власні межі для здійснення можливостей розуміння тексту, тобто під її впливом формуються такі особливості сприйняття навколишнього світу, які створюють собою певний тунель свідомості (Р. Уілсон) і виконують функцію зберігання її традиційної смислової цілісності. У цьому випадку розуміння, яке означає вихід за ці межі, може перетворюватися на бунт проти культури, проти існуючих норм і цінностей [7] або сприяти інтеграції різних культур, їх розвитку. Останній процес є постійною фільтрацією нових ідей через «парадигматичні уявлення, породжені смислами минулого» [13]. При цьому змін зазнають не самі смисли, а фільтри, адже сприйняття нового тексту вимагає їх пом'якшення, виникнення вірогідності його варіативного розуміння. У випадку, коли фільтри виявляються неспроможними еволюціонувати до більш м'яких (тобто не раз і назавжди заданих форм, а гнучких, бейесівських), відбувається відмова від них. Прикладом таких явищ можуть бути в історії людства релігійні та ідеологічні війни, протистояння Сходу та Заходу, зміна наукових парадигм тощо.

Діяльність двох принципово різних способів розпаковки смислів

пояснюється домінуванням індивідуальних семантичних фільтрів, що визначають сприйняття та обробку інформації у відповідності з логічними формами мислення, смисловою культурно-історичною парадигмою, або родових семантичних фільтрів, дія яких стає можливою за умов зняття індивідуальних семантичних фільтрів шляхом входження у змінені стани свідомості, коли і відбувається розпаковка та обробка ширшого кола смислів, що несе інформація як щодо стану особистості, так і щодо оточуючого її середовища. Таким чином відбувається подвійна селекція інформації, про яку йшлося вище: попередній відбір смислів у відповідності з родовими семантичними фільтрами (дія бейєсівської логіки), та раціоналізація відібраної інформації, її впорядкування (дія аристотелевої логіки).

Смисли, які містяться в логічних інформаційних потоках, переходять у ранг науки та усвідомленої частини культури. Частина смислів, що містить у собі ірраціональний інформаційний потік, інтегрується у «певні цілісні картини, народжуючи при цьому і визначені цілісні оцінки, що складають більш-менш стабільні стандарти моралі, краси, порядку, справедливості, добра, безпеки, що спадкуються, стандарти любові, почуття, організації життя» [7].

Обидва типи інформації, які співіснують та переходять одна в одну в результаті функціонування головного мозку, залишаються у родовій пам'яті генерацій, соціуму, у вигляді системи знань, що є складовою частиною соціального інтелекту певного суспільства, зорієнтованого переважно на раціональний чи ірраціональний спосіб життєдіяльності.

Треба відзначити, що соціальний інтелект – сукупність смислів, якими володіє певне суспільство (тобто знання, що існують на рівні свідомості), у поєднанні із прогностичною здібністю соціуму до розширення меж семантичних фільтрів, що визначається мірою розвитку здібності його членів до продукування нової інформації та розпаковки смислів, яка обумовлює загальний інтелектуальний потенціал суспільства, а також розвиненою здібністю до використання отриманої інформації для забезпечення ефективного функціонування суспільства навіть у нестационарному середовищі.

Ефективність функціонування соціального інтелекту залежить великою мірою від рівня інформаційних зв'язків, який визначає успішність інформаційного обміну у суспільстві, а отже, і якість його саморегуляції. «Люди можуть «борсатися в океані знань», – пише з цього приводу Ю. М. Канигін, – у той час, як їх колективні рішення будуть відрізнятися невисоким інтелектуальним рівнем, а іноді взагалі повною беззмістовністю. Вся справа не у наявності знань як таких, а у рівні інформаційних зв'язків – міжособистісних інтелектуальних взаємодій.

Саме вони перетворюють знання на «працюючий фактор» прогресу» [8, 33].

Це означає, що чим більшою кількістю смислів (тобто обсягом знань) володіють члени суспільства, семантичні фільтри мають більш високу ступінь гнучкості (що означає наявність розвинутої здібності до сприйняття нестандартної інформації, яка виходить за межі сформованого у соціумі «тунелю свідомості»), а інформаційні зв'язки мають розвинуту, ефективно функціонуючу структуру, тим вищий рівень розвитку соціального інтелекту. Це обумовлює можливість для суспільства з високим рівнем соціального інтелекту здійснювати саморегуляцію таким чином, що воно уникатиме будь-яких революцій і соціальних катаклізмів завдяки своєчасному отриманню необхідної інформації, її обробки, аналізу та здійсненню оптимальних регулюючих впливів при виникненні невідповідності між складовими соціального організму.

У результаті, як відмічає Ю. М. Канигін, «соціальні системи ... постають перед нами як цілісні розумні організми, які розвиваються не за «об'єктивними» (незалежним від свідомості та розуму людей) законами, а за законами колективної творчості, не за логікою класової боротьби, а за логікою використання знань» [8].

Особливе значення рівень розвитку та ефективність функціонування соціального інтелекту мають за умов становлення інформаційного типу зв'язку між людиною та суспільством, де виникає питання про знання як стратегічний ресурс суспільного розвитку. Успішність переходу до інформаційної фази залежить головним чином від впорядкування інформаційних взаємодій у поєднанні із розвитком механізму залучення знань до процесів розвитку суспільства та високим ступенем їх використання, що і виводить соціальний організм країни на якісно новий щабель розвитку, перехід до якого відбувається природно.

Циркуляція смислів у структурі суспільства здійснюється через специфічні канали соціокультурної взаємодії, що являють собою певним чином організовані знакові системи (символьні, цифрові), за допомогою яких відбувається кодифікація та обмін смислами як у межах соціуму, так і між людиною та суспільством. При цьому важливого значення отримує зрозумілість використовуваних знакових систем для суб'єктів взаємодії, тобто наявність відповідності між знаковими системами та смисловими парадигмами в усіх сторін, що вступають у взаємодію (мінімум двох), адже це обумовлює ступінь вірогідності адекватної ідентифікації смислів, які містять логічні знакові структури, учасниками взаємодії.

Таким чином, *дослідження морфології суспільства* дає підстави вважати, що його функціонування базується на циркуляції у його структурі через посередництво логічних знакових систем інформаційних потоків, рівень здійснення інформаційних взаємодій у якому визначає ступінь розвитку соціального інтелекту, а отже й ефективність функціонування суспільства в цілому.

Здійснення інформаційного обміну у суспільстві відбувається у процесі предметно-перетворюючої діяльності людини, що спрямовується на задоволення певних її потреб, для чого людина створює такі засоби праці, за допомогою яких стає можливим досягти поставленої мети. Для налагодження такої взаємодії людина інтенсифікує соціокультурний обмін з суспільством, що має певний тип єдності: природної, економічної або інформаційної.

До того ж, єдність кожного суспільства, як відзначає Д. Белл, забезпечується певними каналами, завдяки яким стає можливим здійснення соціального метаболізму. До них належить, по-перше, транспорт, який дозволяє «поєднати у єдине ціле різні локалітети суспільства та здійснити пересування товарів і людей» [2, 336], так забезпечується його економічна єдність; по-друге, комунікації, що забезпечують інформаційну єдність, по-третє, засоби передачі енергії, розвиток мережі яких веде до встановлення енергетичної (космологічної) єдності планетарної спільноти і космосу.

Розробка засобів праці ідеального характеру, зокрема, засобів соціокультурної комунікації, призвела до інтенсифікації інформаційних процесів у суспільстві, завдяки чому швидкість соціального метаболізму підвищилася. Цей процес розглядається фахівцями як відображення біологічної та соціальної активності людини, спрямованої на підвищення її життєздатності, а тому є об'єктивною історичною закономірністю. Більше того, питання сьогодні постає таким чином, що держави, які своєчасно не вступили на шлях інформатизації, «зречені не тільки на економічне, технологічне та політичне, але й на культурне відставання, котре з певного моменту може стати незворотним» [1].

Серед основних складових інтенсифікації соціокультурних процесів слід відзначити наступні. По-перше, це постійне зростання швидкості передачі повідомлень; по-друге, збільшення обсягів інформації, що передається; по-третє, прискорення темпів обробки інформації; по-четверте, збільшення обсягів «нової» інформації (різного роду винаходи, відкриття та ін.); по-п'яте вдосконалення технічного устаткування управлінських процесів [1].

Інтенсифікація соціокультурних процесів сприяє, у свою чергу,

постійному вдосконаленню технічних засобів роботи з інформацією, обсяг якої постійно зростає. Якісно новий етап їх розвитку пов'язаний з початком виробництва мікропроцесорів, що дозволило значно зменшити розміри ЕОМ та одночасно підвищити якість їх роботи. Перспективи розвитку цієї галузі виводять дослідників на створення молекулярних ЕОМ (або біокомп'ютерів), коли замість елементів електронних схем будуть використовуватися окремі молекули. Можливість появи таких надзвичайних машин стає реальною завдяки відкриттю японськими науковцями матеріалу, який дозволяє записувати до 10^{10} біт/см². Його використання планується у покійній якісно нових комп'ютерів – оптичних – ООМ, де переключення кожного елементу зможе нести набагато більше інформації, ніж у сучасних модифікаціях. Особливість цих машин буде полягати у тому, що в них використовуватимуться природна мова та засоби мовного спілкування, що, на думку відомого російського науковця Р. Ф. Абдеева, значно підвищить ефективність спілкування людини та машини [1].

Наступний крок – створення «нейронного комп'ютера», який буде здатен сам ухвалювати рішення, тобто діяти у незапрограмованих ситуаціях, що були невідомі творцям самої машини. Іншими словами, це буде мисляча машина, штучний інтелект, який викликає зараз багато дискусій з приводу проблем, пов'язаних із його створенням і застосуванням.

Таким чином, використання засобів праці нового покоління, які з'являються вдома, на робочих місцях мільйонів людей в усьому світі, створює не тільки нові умови праці, але ж і нове життєве середовище, яке має вихід на загальний інформаційний ресурс людства, а отже формує й інший тип відносин людини із світом, що означає трансформацію суспільства у напрямку його інформаційного типу, створення потужної інформаційної єдності соціальних систем.

Розвиток нового типу засобів праці, характер якого обумовлюється завданням здійснення інформаційного обміну, стає матеріалізацією нового поділу праці, який виникає спочатку як принцип поділу суб'єктів діяльності на професіоналів і некомпетентних робітників, створюючи таким чином основу для виникнення нового типу власності – інтелектуальної, а, отже, і нової системи суспільних відносин.

Специфіка існування інтелектуальної власності полягає у тому, що її вартість не визначається звичними для матеріальних ресурсів способами, адже це сукупність смислів, якими володіє особистість (включаючи як здобуті, так і вперше розпаковані смисли), і може мати

матеріальну форму виявлення, наприклад, матеріалізовані у готових виробках ідеї, а також програмне та технічне забезпечення, патенти, торгові марки – усе те, що, за словами Л. Едвінсона та М. Мелоуна, «дозволяє працівникам компанії реалізувати свій виробничий потенціал» [20, 434]; а також нематеріальну форму, наприклад, знання, духовні цінності особистості, а також моральні цінності компанії, культура праці та загальний підхід до справи [20].

При цьому суть відносин, що виникають навколо інтелектуальної власності, полягає у тому, що смисли (у формі знань, даних тощо), якими володіє особистість, у певному своєму сполученні можуть ставати джерелом виникнення нових смислів, які у вигляді інформації (на суб'єктивному рівні це знання), власне і стають предметом продажу, обміну, володіння тощо, тобто тим товаром, духовний характер якого обумовлює специфіку суспільних відносин, що виникають навколо нього, а також визначає загальний характер соціального метаболізму як інформаційний. Тому інвестиції у «людський капітал», на який спирається «інтелектуальна економіка» (Л. Едвінсон і М. Мелоун), виявляються «ключовим засобом створення нових цінностей» [20, 435]. Так, наприклад, сума щорічного накопичення людського капіталу (нематеріальної форми інтелектуальної власності) у 1987-1988 роках складала у США 2 трлн. 188,4 млрд. доларів (без витрат приватних фірм на навчання своїх працівників), у той час як обсяг загальних інвестицій в американську економіку у 1987 році визначався як 712,9 млрд. доларів [9, 171].

Відповідно до цього відбувається класовий поділ суспільства, що базується на володінні інтелектуальною власністю. Але при цьому розділ на правлячу еліту, що приходить на зміну власникам капіталу, та когнітаріат як колектив творчих особистостей, який змінює собою пролетаріат, не має вигляду протистояння класів через особливості інформації як товару – інформаційний обмін створює ситуацію співпраці [17, 396], а не протистояння. Це обумовлюється тим, що відчуження результатів дії сутнісних сил у традиційному їх розумінні виявляється неможливим: їх об'єктивація та привласнення їм використання іншими людьми не зменшують і не знищують існування цих сутнісних сил та їх результатів у продуцента певних ідей, теорій, винаходів. У цьому полягає головна відмінність інтелектуального капіталу від матеріального: обмін між суб'єктами призводить до подвоєння інформації у кожного з них, у той час як обмін при наявності матеріального капіталу не подвоює його, а навіть зменшує.

Це відбувається у руслі загального процесу гуманізації суспільства, коли кожна особистість отримує можливість виявити свої

здібності, реалізувати свій інтелектуальний потенціал, таким чином перетворюючи увесь процес праці на засіб самореалізації особистості, коли основною формою життєдіяльності людини стає, творчість [14].

Новий поділ праці знаходить своє відображення у зміні співвідношення різних галузей суспільного виробництва, початок якої відзначено здійсненням процесу «перегікання» робочої сили з галузі матеріального виробництва у сферу обслуговування, переважно до науково-дослідницької роботи та управління. Але зменшення кількості людей, що працюють «біля станків», призводить не до занепаду матеріального виробництва, а до зростання його ефективності за рахунок використання передових технологій, роботизації та підвищення кваліфікації працівників.

При цьому перехід до нового типу суспільства визначається переважанням робітників обслуговуючої сфери над кількістю працівників сфери виробничої, що відбувається у США, за дослідженням Дж. Несбітта, у 1956 році, коли кількість «білих комірців» (технічного персоналу, керівників та клерків) перевищила кількість «блакитних комірців» (робітників). Подальший розвиток визначається постійним зростанням кількості перших у таких обсягах, що сягають більше 65 відсотків працюючих, а відсоток створених робочих місць у інформаційному секторі – майже 90%, тоді як у матеріальному виробництві – лише 5% [10, 130].

Таким чином, розвиток сутнісних сил людини, вимагаючи збільшення інформаційних потоків, необхідних для їх вдосконалення, призводить до якісних змін у структурі усього суспільства, змінюючи його пріоритети та спосіб функціонування. При цьому духовний характер потреб, що виходять на перший план, обумовлюють загальний напрямок розвитку суспільства, роблячи його провідною сферою духовне виробництво, завдяки якому відбувається зберігання та вдосконалення соціального інтелекту як форми існування третьої природи (світу смислів).

Формою закріплення соціокультурного обміну у суспільстві на досягнутому рівні стає *інститут виховання та освіти*, функція якого полягає у зберіганні та трансляції інформаційних потоків, що циркулюють у суспільстві, у майбутнє, зберігаючи таким чином досягнутий рівень семантичного навантаження інформації та одночасно забезпечуючи для наступних поколінь необхідний для подальшого вдосконалення їх інтелектуального потенціалу простір в оволодінні смислами.

Здійснення цієї функції освіти стає можливим за умов трансформації усього процесу навчання у напрямку її орієнтації на

виховання нестандартної особистості, що здатна мислити самостійно, непередбачувано, творчо, конструктивно, при цьому динамічної та відкритої до самонавчання та самовдосконалення, а, отже, більш вільною у своїх можливостях.

Варіантом створення такої системи освіти, особливо в період становлення інформаційного суспільства, може бути система безперервного (або багаторівневого) навчання, яку пропонують деякі науковці (наприклад, Н. Л. Полякова, Ю. В. Яковець та інші), адже вона пристосована до умов постійного зростання соціокультурних потоків і дозволяє не лише адаптуватися у нестабільному соціальному середовищі самій дитині, її батькам, а також пенсіонерам, які найгірше виявляються пристосованими до принципово інших умов життя та праці, але і розширити можливості для виявлення та реалізації особистісного потенціалу людини, розвитку її здібностей.

Формою закріплення соціокультурних потоків, що забезпечують підвищення рівня соціального інтелекту в інформаційному суспільстві стає *наука як інститут*, одна із функцій якого полягає у продукуванні інформації. Її смислова навантаженість створює на сьогодні такий колосальний тиск, що не лише не усвідомлюється людиною повною мірою, а й значно випереджає процеси ціннісної переорієнтації, призводячи таким чином до виникнення проблем глобального характеру.

Впорядкування усієї множини накопичених наукових знань про навколишній світ, а також усунення протиріччя між науковими досягненнями людини та усвідомленням нею вірогідних наслідків наукового прогресу можливі лише за умов перетворення науки на провідний чинник розвитку людського суспільства, процес якого відбувається зараз у вигляді наукової революції. Ефективність такої трансформації стає тим більшою, чим точніше теоретичне знання буде відображати реальні процеси, що відбуваються у суспільстві, в природі, у взаєминах людей, виявляти закономірності, умови, результати та наслідки їх здійснення, а також прогнозувати можливі варіанти розвитку суспільства і контролювати та спрямовувати загальний процес людської життєдіяльності.

Перетворення духовного виробництва на ведучу галузь суспільного розвитку змінює акценти і в економічній сфері, спрямованій на виробничого матеріальне. Це зрушення відбувається, в першу чергу, в ідеологічних засадах економічної діяльності, яка починає розумітися передусім як виробництво та використання інформації у виробництві матеріальному, таким чином визначаючи перехід до виробництва обслуговуючого. Це означає, що навіть засоби праці – машини та

інструменти – які А. Сміт, К. Маркс та інші уявляли як зречевлену працю, починають розумітися, за зауваженням Т. Стоунера, і як зречевлена інформація, яка стає головною сферою економічної діяльності. Те ж саме стосується і капіталу, землі та будь-якого іншого фактору економіки, у якому виступає зречевлена праця. Більше того, інформацію, як і капітал, можна накопичувати та зберігати для майбутнього використання. У цьому випадку економічний ефект, який досягається «компаніями III хвили» (за О. Тоффлером) визначається не тим, що вони працюють важче, а тим, що їх праця швидша, адже базується не на м'язах, а на інформації та творчості [18, 254].

Отже, схема, за якою відбувався процес виробництва за часів індустріального суспільства, накреслена свого часу К. Марксом, змінюється: тепер продуктивна праця людини відбувається не за допомогою різних засобів праці, а через них. Людина, що досі була залученою до безпосереднього процесу виробництва, тепер відходить від нього, залишаючись дещо осторонь: вона стає керівною ланкою у процесі виробництва, засоби праці якої являють собою поняття, за допомогою котрих спрямовується дія автоматичних систем, в тому числі і роботів.

Збільшення кількості факторів, які можуть впливати на процес виробництва – екологічні, економічні, енергетичні тощо – викликає необхідність наявності більшої кількості інформації для їх врахування. Результатом цього є збільшення відсотку наукових розробок у галузі матеріального виробництва, зокрема, створення штучних матеріалів і сировини, застосування яких було б безпечним для людини та навколишнього середовища, пошук нових нетрадиційних джерел енергетичних ресурсів, безвідходне виробництво, повторне використання сировини, застосування комп'ютерів і комп'ютерних технологій, комунікаційних ліній нового покоління тощо.

Таким чином, у суспільстві нового типу інформаційні ресурси стають головними економічними ресурсами, найбільшим потенційним джерелом його багатства [17, 393], залишаючись при цьому і їх єдиним обмежуючим фактором.

Перетворення інформації на стратегічний ресурс суспільного розвитку обумовлює необхідність модернізації процесів управління як інституту керування та спрямування інформаційних потоків, що циркулюють як між керівною та виконавчою ланками, так і між їх окремими підрозділами, адже від ефективності управлінських процесів залежить якість соціального метаболізму в цілому.

Адаптування системи управління до нових принципів буття, що формуються, виявляється у виникненні та розробці доктрини, яка

почала визначатися як доктрина «організаційного гуманізму» [1, 218]. Згідно з нею, успішне функціонування та вдосконалення перспективних галузей виробництва, які знайдуть свого широкого застосування у суспільстві інформаційному, знаходяться в залежності від рівня задоволення попереднього рівня потреб працівників, тобто потреб, які були ведучими в індустріальному суспільстві. Тому важливим стає не тільки висока освіта, але й матеріальні умови життя, сприятливий психологічний клімат, відчуття стабільності та безпеки.

У цьому процесі адаптації системи управління до вимог ефективного розвитку підприємства чи організації за нових умов, які формують інформація як системоутворювальна складова нових суспільних відносин, важливу роль відіграє застосування «інтелектуальних технологій», що перетворюються, як зауважує Д. Белл, на ключовий інструмент системного аналізу та процесу прийняття рішень [2, 330-342]. Сутність такої технології полягає в тому, що вона дає можливість замінити інтуїтивні судження чіткими алгоритмами, правилами прийняття рішень, що обумовлюється пріоритетністю знань у суспільстві, побудованому на засадах раціональної інтелектуалізації. Процес управління, який раніше здійснювався інтуїтивно або «за традицією», тепер отримує наукове обґрунтування, що дає можливість поставити під контроль прийняття рішень, зробити його найбільш ефективним, уникнути суб'єктивності суджень.

Тож є необхідним поєднання процесу рішення, яке належить людині, з науковим розрахунком його можливих наслідків і відбору оптимального рішення, базуючись на інформаційній моделі, яку створює комп'ютер, тобто людина та комп'ютер утворюють, як вважає Р. Ф. Абдеев, своєрідний комплекс, дія якого базується на принципі додатковості [1, 235].

Отже, характерною ознакою системи управління, що формується в інформаційному суспільстві, є домінування принципу «організаційного гуманізму», а також широке впровадження у життя інтелектуальної технології, що є поєднанням інтелектуального потенціалу людини з технічними можливостями інформаційних технологій.

Здійснення інформаційних взаємодій у суспільстві нового типу стає можливим завдяки інституту соціокультурних комунікацій, де перше місце належить комп'ютерній обробці інформації. Перевага цього виду комунікацій полягає у тому, що, по-перше, відпадає необхідність у великих сховищах для зберігання друкованих засобів інформаційного обміну; по-друге, виявляється доступною будь-яка інформація, починаючи від художніх, філософських, наукових та інших творів різних часів і народів, і закінчуючи сучасними даними

різних галузей діяльності людини; по-третє, необмежено зростає швидкість отримання необхідної інформації; по-четверте, збільшується обсяг інформації, що циркулює у суспільстві, підвищуючи його продуктивність.

Вдосконалення цього виду комунікацій викликає до життя тенденції, що мають зворотний вплив на зв'язки та структуру суспільства. Найважливішою серед них є створення світової інформаційної мережі Internet, факсимільного зв'язку, наслідки чого виявляються у таких явищах, які відображають характерні риси вже нового типу суспільства.

Таким чином, морфологія суспільства базується на процесі циркуляції через посередництво логічних знакових структур інформації, що створює форми її сприйняття у колективному безсвідомому у виді семантичних фільтрів (архетипних форм). Особливості «розпаковки» смислів при цьому відображаються у культурній традиції та закріплюються соціальними інститутами, які забезпечують процеси зберігання та вдосконалення соціального інтелекту як форми існування ноосфери (світу смислів, якими володіє соціум у виді знання).

Морфологію інформаційного суспільства визначає підвищення ролі знання у процесах соціального метаболізму, а також значення логічної форми трансляції смислів за допомогою знакових систем, що закріплюється у принципово новому поділі праці, який здійснюється на підставі володіння функціонально необхідними для ефективної життєдіяльності та розвитку особистості обсягами інформації, перетворюючи її таким чином на стратегічний ресурс суспільного розвитку.

Подібні перетворення обумовлюють трансформацію соціального метаболізму, який отримує на початку XXI століття переважно соціокультурного, а не грубо матеріального, характеру. При цьому відбувається підвищення інтенсивності інформаційних потоків, а також зростання їх семантичної навантаженості, обсяги яких спричиняють якісні зміни у структурі та принципах функціонування суспільства у напрямку його інформаційного типу, змінюючи пріоритети у його сферах: на перше місце виходить духовне виробництво та сфера надання послуг.

Україна, як суб'єкт міжнародного співробітництва, є безпосереднім учасником соціокультурної інтеграції, що відбувається на новій комунікаційній основі. *Інформатизацію в Україні* було розпочато, як відомо, створенням відомчих інформаційних систем. Кожна державна установа, науково-дослідний інститут, інформаційно-

обчислювальний центр, підприємство, незалежно від розмірів та форми власності, з набуттям незалежності почали створювати необхідні для своєї діяльності бази даних. Сучасний стан інформатизації в Україні характеризується формуванням і реалізацією державної інформаційної політики, активним створенням нормативно-правової бази сфери інформатизації та інформаційної діяльності. Прийнято низку законів України, наприклад: «Про інформатіо», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про Національну програму інформатизації», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про зв'язок», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про національний архівний фонд і архівні установи» тощо, низку інших нормативних актів Кабінету Міністрів України та Указів Президента України, а також розроблено законопроекти «Про концепцію розвитку телерадіоінформаційного простору України», «Про захист персональних даних», «Про національні інформаційні ресурси», «Про контроль стану інформаційної безпеки в мережах передачі даних» тощо, які стали основою для створення кількох організацій, що займалися проблемами інформації, наприклад, Державна служба України з питань технічного захисту інформації, Державний комітет України зв'язку та інформатизації, Міжвідомча комісія з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки тощо. Сьогодні в Україні функціонують Інститут науково-технічної та економічної інформації, Інститут проблем реєстрації інформації НАН України, останнім розроблено та впроваджено метабазу даних «Реєстр інформаційних ресурсів м. Києва».

Треба зазначити, що процес інформатизації в Україні значно посилюється з поширенням так званого Всесвітнього павутиння. Уже через рік після створення інформаційної мережі Internet у 1992 році було зареєстровано домен .ua, і сьогодні Україна посідає 28-е місце в Європі та 45-е місце у світі за наданням національних інформаційних ресурсів та використанням світових через мережу.

У бурхливому океані інформації, що нещипно поповнюється, принципово змінюється роль бібліотек. Саме наукові бібліотеки серед перших почали трансформувати інформаційного середовища України, почали розробляти нові технології бібліотечно-інформаційного обслуговування. В 1995 році у НБУВ була створена нова структура – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) та існує проєкт створення європейської бібліотеки, мета

якого – створити загальноєвропейську цифрову бібліотеку з багатомовним доступом за підтримкою європейських національних книгосховищ і під керівництвом Британської бібліотеки, де громадяни Європи матимуть вільний доступ до неї. В Україні розпочата робота по розробці системи електронних бібліотек, першою з яких стане електронне об'єднання трьох провідних бібліотек України: НБУ імені В. Вернадського, Парламентської бібліотеки та БКНУ ім. Т. Шевченка.

У світі нині надають великого значення розвитку так званих гібридних бібліотек (термін виник у 1996 році), тобто сучасна бібліотека має стати триєдиним бібліотечно-бібліографічним, науково-дослідним і культосвітнім центром, що відіграє ледве не провідну роль у науково-інформаційному забезпеченні науки, освіти, культури, управління. Разом із тим, вона збагатиться новими профілями й моделями, що відповідають новому часу. Проте впровадження новітніх інформаційних технологій в Україні гальмується слабкою комп'ютерно-комунікаційною базою бібліотек, донині не розроблені науково-методичні й організаційно-технологічні основи функціонування служби електронної доставки документів, дотепер не створений зведений довідково-пошуковий апарат Державного бібліотечного фонду України, не прийняті документи про обов'язкову передачу з науково-дослідних закладів у головні академічні бібліотеки електронних версій публікацій тощо.

Отже, процес створення інформаційної інфраструктури в Україні сьогодні набуває ознак керованості, оскільки сформована і реалізується державна політика у сфері інформатизації; активно створюється нормативно-правова та нормативно-технічна бази сфери інформатизації; набуває сили регіональна складова інформатизації; набуває сили ринок сучасних інформаційних технологій та послуг (наприклад, доступ до Internet із мобільного телефону); здійснюються заходи на захист інформації та забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах застосування комп'ютерної техніки (хоча, як вірно підкреслив О. Соснін, останнє поки що недосконале; розвивається міжнародне співробітництво у сфері інформатизації).

На цьому інтеграційні процеси соціального світу не завершуються, оскільки планетарне людство, як жива розумна речовина, має у недалекому майбутньому перейти у фазу *антропогенної цивілізації*, а це означає, що планетарна спільнота почне розповсюджуватись у Космосі. Спочатку навколо планети Земля, а потім у Близькому і Дальньому Космосі. Це цілком закономірно, оскільки людина як мікрокосм є частина Всесвіту.

Що відчуває людина, те повинен відчувати й Всесвіт. Між ними

існує іманентний зв'язок, а оскільки це так, то цей космос, як ми його знаємо, не може бути іншим. Тут привабливими видаються еволюційні ідеї К. Цюлковського, який писав про те, що «будь-який атом матерії почувається відповідно навколишній обстановці. Долучаючись до високоорганізованих істот, він живе їхнім життям і відчуває приємне й неприємне, долучаючись до неорганічного світу, він немов би засинає, непритомніє, переходить до небуття» [19, 3-35]. Всесвіт є організаційна форма співіснування світів. У ньому панує, на нашу думку, енергоінформаційна єдність.

У такому сенсі можна говорити про точку «Омега» Тейяра де Шардена, очікуваний «Великий ноосферичний вибух» В. Казначєєва, «Абсолютний Дух» Г. Гегеля та інші моменти, пов'язані, як тепер виявляється, із проявом надсистемного підрівня організації ***Космічного Розуму***.

Тут ми маємо справу з Наджиттям. Ми впритул наблизилися до того, щоб підтвердити думку В. Вернадського про те, що в різних сферах і на різних рівнях ієрархічної організації Всесвіту, використовуючи різні типи матеріально-енергетичних потоків, існують надзвичайно різні форми живої речовини, засновані на різних польових формах. Зокрема те, до чого ми зараз підійшли, означає, що існує специфічна форма розумної живої речовини з електромагнітним видовим полем. Таким чином, підтверджена й геніальна думка П. Сорокіна про те, що «найскладніші форми цивілізації походять тільки від розвиненого психічного життя людини» [16, 490].

На існування об'єктивно «запрограмованої» загальними фізичними законами просторово-тимчасової локальної сфери, в якій створюються умови для появи мислячих живих істот, вказує й В. Скарбніков. Зокрема він пише: «У результаті еволюції космічного цілого виникають жива речовина й розумна жива речовина, об'єктивно стає можливим виникнення специфічних, найскладніших форм організації космічних матеріальних потоків у певних локальних сферах у рамках просторово-тимчасової організації Всесвіту» [6, 33].

У червні 2000 року Міжнародна реєстраційна палата інформаційно-інтелектуальної новизни видала патент на відкриття академіку В. Ажаже про те, що Людство у Всесвіті не самотнє. Патент підписав академік А. Харітон.

І це не дивно, оскільки, якщо припустити, що 1-2 відсотки зірок з приблизно 400 млрд., що функціонують у нашій Галактиці, здатні породити життя, то це від 4 до 8 млрд. планет.

Отже, нарощування інформаційної складової у структурі особистості і соціуму веде до встановлення під тиском

соціокультурної інтеграції якісно нової онтології соціального світу, оскільки «семантична інформація (інформація у вигляді знань – інтелектуального «продукту») є не просто основою розвитку будь-якого соціуму, його головним ресурсом, але і є онтологічно повноцінним, самостійним феноменом. Йдеться про особливу – тонку матерію, яка не «розчиняється» у енергоструктурах і енергопотоках, а має власні структури і механізми, законі рухові, що обумовлюють творчі потенції суспільства, рівень його життєдіяльності.

По суті, ми поділяємо ідею Ю. М. Канигіна про перехід сучасного соціального світу до нової онтології, яку можна назвати інформаційною чи когнітивною онтологією. Така «онтологія не тільки доповнює, але й замінює традиційну грубо матеріалістичну онтологію з її «економізмом», лапласівським детермінізмом, нездатністю створити передумови для наукового розгляду сучасні – інтелектуальних і духовних факторів соціального прогресу» [8, 4] – зазначає цей автор і ми з ним погоджуємось.

Отже, соціокультурна інтеграція несе у собі саме такий ефект – ефект встановлення якісно нової онтології соціального світу і таким чином структурує Всесвіт. Людина починає кволювати, але невідворотно впливати на Всесвіт. Вона зменшує його ентропію і нарощує негентропійний потенціал.

Хоча неентропійність Всесвіту анігілюється так званою темною енергією. Це доводить команда вчених на чолі з Адамом Рейсом, професором університету Джона Хопкінса (The Johns Hopkins University, США), що дослідили успіх досліджень трирічної давнини – відкриття у 1998 році темної енергії. Ретельно вивчивши 24 наднові в далеких галактиках, більшість із яких відкриті в останні два роки, вчені підтвердили, що наднові зірки світять набагато слабкіше, ніж очікувалося, отже вони віддаляються від Землі швидше, ніж передбачалося. Тобто, Всесвіт розширюється швидше. Причому, оскільки найвіддаленіша з наднових перебуває на відстані 9 мільярдів світлових років, прискорення розширення Всесвіту за рахунок «темної енергії» розпочалося як мінімум 9 мільярдів років тому.

Нові ж дані, отримані за допомогою телескопа Hubble важливі для астрофізиків. Як зрозуміло з них, приблизно 5-6 мільярдів років тому Всесвіт розширився настільки, що сили відштовхування («темна енергія», що прискорює розширення Всесвіту) розпочали переважати над силами гравітаційного притягання, що сповільнюють його.

Як образно висловився Рейс, саме з тих пір темна енергія виграє в гравітації у «всесвітньому перетягуванні канату».

Таким чином, космічний телескоп Hubble довів, що таємнича

форма енергії, що спочатку була передбачена Альбертом Ейнштейном, а потім відкинута ним як «найбільша помилка», мабуть, не просто існує, але сприяє розширенню Всесвіту. Ейнштейн вперше запропонував ідею існування в космосі сили, яка відштовхується та прагне до балансу, на протигагу гравітації. Тим часом розуміння природи темної енергії є найбільшою проблемою, з якою стикаються фахівці наразі. Згідно з думкою вчених, темна енергія займає 70% Всесвіту, частина припадає на темну матерію (25%) та нормальну матерію (5%). Але це вже проблеми космічної інтеграції, що мають турбувати наступні покоління вчених.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абдеев Р. Ф.* Философия информационной цивилизации. – М.: ВЛАДОС, 1994. – 336 с.
2. *Белл Д.* Социальные рамки информационного общества: Пер. с англ. // Новая технократическая волна на западе / Сост. П. С. Гуревич. – М.: Прогресс, 1986. – С. 330-342.
3. *Бех В. П.* Человек и Вселенная. – Запорожье: РА «Тандем-У», 1998. – 144 с.
4. *Бех Ю. В.* Саморозгортання соціального світу. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 248 с.
5. *Донченко Е. А.* Социетальная психика. – К.: Наукова думка, 1994. – 207 с.
6. *Казначеев В. П.* Феномен человека: космические и земные истоки. – Новосибирск: Новосибирское книжное издательство, 1991. – 128 с.
7. *Камю А.* Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство: Пер. с фр. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
8. *Каныгин Ю. М.* Основы когнитивного обществознания (Информационная теория социальных систем). – Киев: Украинская Академия информатики, 1993. – 236 с.
9. *Красильщиков В. А.* Ориентиры грядущего? Постиндустриальное общество и парадоксы истории // Общественные науки и современность. – 1993. – № 2. – С. 165-175.
10. *Кузьмін М. В.* Самоорганізація та соціоеволюція // Філософ. і соціол. думка. – 1994. – № 9-10. – С. 99-133.
11. *Лобанова А. С., Прилипенко В. Д.* Инфлайтная энергия как детерминанта адаптационной способности людей в трансформирующемся обществе // Информоенергетичні технології адаптаційних процесів життєдіяльності на початку III-го тисячоліття: Збірник наукових праць. – Київ – Кривий Ріг: ЗАТ «ЗТНВФ «КОЛЮ»», 2001. – С. 59-66.
12. *Налимов В. В.* Спонтанность сознания. – М.: Прометей, 1989. – 287 с.
13. *Налимов В. В., Дрогаліна Ж. А.* Реальность нереального. Вероятностная модель бессознательного. – М.: Изд-во «Мир идей», АО АКРОН, 1995. – 432 с.
14. *Новіков Б. В.* Творчість як спосіб здійснення гуманізму. – К.: НТУУ «КПІ», 1998. – 310 с.

15. *Рассел Б.* Философский словарь разума, материи и морали / Пер. с англ. – К.: Port-Royal, 1996. – 368 с.
16. *Сорокин П.* Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – 540 с.
17. *Стоуньер Т.* Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики: Пер. с англ. // Новая технократическая волна на западе / Сост. и вступ. ст. П. С. Гуревича. – М.: Прогресс, 1986. – С. 392-409.
18. *Тоффлер О.* Будущее труда: пер. с англ. // Новая технократическая волна на западе / Сост. и вступ. ст. П. С. Гуревича. – М.: Прогресс, 1986. – С. 250-275.
19. *Циолковский К. Э.* Монизм вселенной // Сборник «Русский космизм». – М., 1992. – С. 3-35.
20. *Эдвинсон Л., Мэлоун М.* Интеллектуальный капитал // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – С. 429-447.
21. *Юнг К. Г.* Собрание сочинений. Психология бессознательного: Пер. с нем. – М.: Канон, 1994. – 254 с.

Костира І.

МОВА І КУЛЬТУРА В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІЙ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано основні проблеми розвитку української мови і культури в євроінтеграційній стратегії нашої держави. Прагнучи окреслити шляхи їх подолання в концептуальному вимірі, автор звернулась до напрацювань зарубіжних і українських науковців. Дослідження доводить, що мова і культура в євроінтеграційній стратегії України залишаються її головними пріоритетами, незважаючи на посилення глобалізаційних трендів. Водночас є гостра потреба інституціалізації культурної дипломатії України. На жаль, повільний розвиток культурної дипломатії зумовлений браком фінансових та адміністративних ресурсів, системності у формуванні культурних ініціатив та грамотної культурної політики в цілому. Варто поглибити саме фахове бачення проблем її розвитку. Задля цього при нагоді стане досвід інституціалізації більш успішних європейських держав, який необхідно інтерпретувати з огляду на українські реалії. Більшість з них розробили мережі інституцій культурної дипломатії, котрі мають на меті вироблення культурних цінностей у різноманітних соціокультурних контекстах. Яскравими прикладами таких інституцій є Британська Рада, Французький Інститут, Чеський центр, Польський Інститут, Гете-Інститут в Україні, чия діяльність сприяє зміцненню міжкультурної взаємодії. Особливу увагу у статті приділено концепції мультикультуралізму, що склалася в Західній Європі. Виявлено, що вона вимагала політичного визнання особливої
